

Prehistorik Çağlardan Modernizme Dansın Anlamı: Tasvirler Üzerinden İkonografik Bir Analiz

*Meanings of Dances from Prehistoric times till Modernism: An Iconographical
Analysis over Descriptions*

Dr. İlgül Kaya ZENBİLCİ - Ufuk ÇETİN
(ORCID:0000-0001-8106-656X) - (ORCID:0000-0001-5102-8183)
Bozok Üniversitesi - Yozgat / Namık Kemal Üniversitesi - Hatay

Öz: Dans olarak adlandırdığımız belirli bir düzende gerçekleştirilen ritmik hareketler bütünü, insanlık tarihinde, tarihöncesi çağlardan günümüze değin farklı anlamlar yüklenerek biçimsel ve kavramsal bağlamda türemiş, değişmiş ve gelişmiştir. Genel bir ifadeyle dans; doğrudan ya da dolaylı olarak dini birtakım yerel-geleneksel inanışlar, ritüeller, kültler, mitoloji, efsanevi hikayeler ve seremonilere dayalı olarak şekillenmiştir. Tarihöncesi dönemlerdeki topluluklarda dansın ritüellerle ilişkili olduğu bilinmektedir. Antik kültürlerde dans, mitoloji ve kültürle bağlantılı ritüellerin, av ve savaş öncesi alıştırma egzersizlerinin, geleneksel-seküler seremonilerin bir parçası olmuştur. Temeli Antik dönem halk eğlencelerine dayanan bazı dans türleri Ortaçağda neredeyse tüm Avrupa'ya yayılmış; kısmi biçimsel değişikliklere uğrayan bu geleneksel dansların bazı varyasyonları Ortaçağdan günümüze değin varlığını sürdürmüştür. XIV. Louis döneminde Batı Avrupa'nın ilk dans akademisi Académie Royale de Danse'in kurulması dansın akademik bir sanat olarak gelişimi açısından en önemli adım olmuştur. 19. yüzyılda -özellikle Avrupa'da- dans eğlence kültüründe, tiyatro ve kabarelerde sıradan bir eylem olarak gösterilere, saray ve aristokratların balo ve şölenlerine, akademilerin eğitim programına dahil olmuştur.

Bu makalede, tarihöncesi dönemden 19. yüzyılın sonuna uzanan kronolojik çizgide, dansın tarihiyle örüntülü olarak bazı dans tasvirlerinin kavramsal ve ikonografik çözümlemesi yapılmaktadır. Çalışmanın amacı dansın tarihsel gelişimini, farklı dönemlere ve kültürlerle ait sanat eserleriyle ve edebi metinlerle örneklendirerek aktarmaktır. Bu bağlamda çeşitli edebi eserlerin, dans sahneleri içeren minyatürlü kopyaları da incelenerek çalışmaya dahil edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Sanat Tarihi, Kültür Tarihi, Dans, Dans Tarihi, İkonografi

Meanings of dances from prehistoric times till modernism: An iconographical analysis over descriptions

Abstract: All the rhythmic and certain order movements, as we called dance, were reproduced, changed and developed into a stylistic and conceptual context with various meanings from prehistoric times till present at the history of human. Generally speaking, dance is composed of direct or indirect religious, certain local-traditional beliefs, rituals, cults, mythology, legendary stories and rituals. It is known that dancing is affiliated with rituals in communities throughout prehistoric times. During ancient cultures, dance was a section of customs akin to mythology, cults, hunting and pre-war exercises, in addition to, traditional-secular ceremonies.

Some dance styles based on ancient folk entertainment spread in nearly whole Europe in the Middle Age; some variations of these traditional folk dances became partial formal changes continued to exist from Middle Ages up to now. When Louis XIV on power, establishing of the Académie Royale de Danse was the most significant step for the development of dance as an academic art. In the 19th century, especially in Europe, dance contained in the entertainment culture, as an ordinary act at the theaters and cabarets, the balls, festivals of palaces and aristocrats, in the education programmes of academies as well.

This article examines some dance images being analyzed in terms of conceptual and iconographical on the chronological lines surviving from prehistoric dates until the end of the 19th century. Moreover, the purpose of this work is to convey historical development of the dance exemplifying some of the art works and literary texts belong to different periods and unlike cultures. In this context, miniature copies of various literary works, including dance scenes, were also examined and included in the study.

Keywords: Art History, Cultural History, Dance, Dance History, Iconography

Giriş

Dans bir tür "ritüel" olarak tanımlanabilir. İnsan, bedenini kullanır ve işitme duyusu ile eş zamanlı olarak hareket eder; bu hareketler ritmik ve düzenli ya da aritmik ve düzensiz olabilir. Dans için bir tanımlama yapmak gerekirse bu tanımlamayı, insan bedeninin hareketlerinin düzeni ile değil; daha çok bu hareketlerin amacını tartışmakla söze başlamak daha doğru olacaktır. Çünkü dans olarak adlandırdığımız hareketler bütünü, kültürlere ve dönemlere göre farklılık gösterdiğine göre; bu hareketlerin uygulanış amacı da toplumlara ve çağlara göre farklılık gösteriyordu.

Bilim insanlarının tarihöncesi dönemlerdeki toplumların yaşam ve kültürünü anlama girişimleri insanların nasıl yaşadıkları, çalıştıkları, eğlendikleri, savaştıkları ve iletişim kurdukları üzerine teoriler üretmelerini sağlamıştır. Bu teorilere göre tarihöncesi dönemde dans daha çok ritüellerle ilişkiliydi. İlkel dönem topluluklarında, insanın bedenini kullanılması yoluyla (örneğin alkış) ya da doğadan toplanan materyallerle yapılan çalgı ve benzeri birtakım aletlerin çıkardığı seslere ve ritme uyumlu olarak süren dans, bugün bizlerin -popüler kültür çerçevesinde- algıladığı eğlenme kavramından hiç şüphesiz ki oldukça farklıydı. Antik kültürlerde dansın mitoloji ve kültürle ilişkili ritüellerin bir parçası olmakla birlikte; aynı zamanda eğlence kültürüne de önemli bir katkı sağladığını belirtmek gerekir. Ortaçağ ve sonrasında da dans, kültürlere göre anlam ve biçim değiştirerek insan yaşamının bir parçası olmaya devam eder. Avrupa'da rönesans döneminden 19. yüzyıla kadar dansın gelişimini ve değişimini, dansın toplumsal yaşamın içinde nasıl yer aldığını tasvirler üzerinden takip etmek Ortaçağa nispeten daha kolaydır. Özellikle 17. yüzyıldan itibaren Avrupa'da dans akademilerinin kurulmaya başlamasıyla, dans akademik bir sanat olarak yorumlanabilir hale gelir ve dans üzerine çeşitli eserler kaleme alınmaya başlanır. Dansın tarihine ilişkin metinler ise 18. yüzyıldan itibaren ortaya çıkar. Dans, din, edebiyat, tiyatro, müzik, kırsal ve kentsel yaşam, moda, gelenekler, politika ve tarihi olaylarla daima sıkı bir ilişki içinde olmuş ve tüm bu kavramlardan etkilenmiştir.

Bu metinde prehistorik çağlardan 19. yüzyıla uzanan tarihsel süreçte farklı kültürlere ait bazı antropomorfik/figürlü tasvirler üzerinden "dans" temasının analizi yapılmaktadır; dansın din, mitoloji, edebiyat, tarihi olaylar ve sosyal yaşamla ilişkisi tasvirler üzerinden incelenmektedir.

Dansın Tarihi ve Tasvirler Üzerinden "Dans" Temasının İkonografik Analizi

İnsanoğlunun dansla ilişkisinin prehistorik çağlara kadar geriye götürülebilceğine kanıt olarak antropomorfik mağara resimleri örnek gösterilebilir. Bu resimlerde natürel, geometrik ya da soyut üslupta yapılmış av, savaş ve günlük yaşam sahnelerinin yanı sıra dansı işaret eden birtakım hareketler yapmakta olan figürler görülmektedir. Bu türden tasvirler üzerine genel kanı, dans ritüellerinin hayvan avı öncesinde yapılan alıştıurma hareketleri, av öncesi bereket, tarımsal fertilité döngüsü için iyi hava koşulları, yağmur ve bolluk, kur ve evlilik, ölüm,

cenaze ve gömü, silah ve savaş, tıp ve sağaltım, doğüstü ve dini inanışlar, kozmik ya da göksel olaylarla ilgili inanışları işaret ettiği yönündedir.¹

Dans tasvirlerinin ilk örneklerinden birini içeren Bulgaristan'ın Kuzey Batısındaki Vidin yakınlarında yer alan Rabisha Köyü'nde, Paleolitik dönemden Erken Bronz Çağı'na kadar tarihlenen Magura Mağarası'ndaki *Kült Odası*'nın yan yüzeylerinde kadın ve erkek figürleri çeşitli hareketler yaparken resmedilmiştir (fig. 1-2).² Ne var ki bu tasvirlerin oldukça düzensiz ve birtakım sembollerle iç içe işlenmiş olması, ikonografik çözümlenmeyi güçleştirmektedir. Tasvirlerde Güneş Takvimi ile ilişkili bazı sembollerin yer alması, dans eden figürlerin kozmik inanışlarla ilgili ritüelleri gerçekleştirdikleri ve dans temasının da bu tasvirler için bir ritüelin parçası olduğu ileri sürülebilir.

Bir dizi antropomorfik figürden oluşan tasvir de Hindistan'ın Madhya Pradesh bölgesindeki Bhimbetka kaya barınaklarında yer alır (fig. 3).³ Bu tasvirlerde av sahneleri, dinsel halk sembolleri, savaş, müzik ve dans, ritüeller, mitoloji ve doğa ile ilişkili betimlemeler yer alır. Dans sahneleri birkaç yerde görülmektedir ve toplam 161 figürden oluşmaktadır; tasvirlerde kadın-erkek kalabalık figür grupları halinde kol kola ve halka oluşturarak dans etmektedirler. Bu dansların grup halinde gerçekleştirilmesi ilginçtir ve yerel inanışlarla ilgili bir ritüelin parçası olmaları olası gözükmektedir. Tasvirler Mezolitik-Kalkolitik Çağ'lara tarihlenirler.

Anadolu'dan bir örnek Çatalhöyük'teki *Kutsal Ev A.III.I*'in duvarlarına işlenmiştir ve yaklaşık olarak MÖ 5800'lü yıllara aittir (fig. 4). "Avcıların Dansı" olarak nitelenen kompozisyonda alt soldaki iki figür dışında on bir figür üç sıra halinde sola doğru koşar; çoğunun ellerinde yay ve topuz vardır. Grubun içindeki en ilginç figürler üst sırada, sağda yer alan, koşar, atlar durumunda oldukları için "akrobat" olarak isimlendirilen çıplak figürlerdir. Altta, ortadaki figürün elinde bir tef görülmektedir.⁴ Bu tasvirler aynı odanın duvarlarında yer alan bir dizi sahnenin bir parçasıdır ve avlanma işinin bir tür ritüel yansıması olarak nitelendirilmektedir.⁵

Antik dönem kültürlerinde dansın, hem dini ritüellerin hem de günlük yaşamdaki eğlencenin bir parçası olduğu anlaşılmaktadır. Minos uygarlığında⁶, *geranos* olarak adlandırılan ve bir sunak masası (*altar*) etrafında yılanla yapılan dans kadın kutsiyetine adanmıştı. *Geranos* Antik Grek kültürüne de geçti ve pek çok edebi eserde bu dansın icrasından söz edilmekteydi.⁷ Antik Mısır'da ziyafetlerde, Tanrıların onuruna organize edilen dini festivallerde tapınaklarda, Hathor ve Bastet için düzenlenen festivallerde, hasat zamanında

¹ Gayle Kassing, *History of Dance: an interactive arts approach*, Human Kinetics, USA 2007, s. 30-34.

² Magura Mağarası'na ilişkin bkz.; Andrea Arcá, "Magura Cave paintings, Bulgarian rock art", *TRACCE Online Rock Art Bulletin*, 33, 2014; Milena M. Mitova ve diğerleri, "Diversity and biocide susceptibility of fungal assemblages dwelling in the Art Gallery of Magura Cave, Bulgaria", *International Journal of Speleology*, 46 (1), 67-80; Vasil Popov, "A Pleistocene Record of Apodemus agrarius (Pallas, 1771) (Mammalia: Rodentia) in the Magura Cave, Bulgaria", *Acta Zoologica Bulgarica*, 69/1, 2017, s. 121-124; Agnieszka Trzebska-Cwalina (edt.), *DK Eyewitness Bulgaria*, Malezya 2017, s. 184.

³ Bhimbetka kaya barınaklarına ilişkin bkz.; Yashodhar Mathpal, *Prehistoric Rock Paintings of Bhimbetka Central India*, Abhinav Publications, Hindistan 1984.

⁴ Orhan Bingöl, *Arkeolojik Mimaride Resim (İÖ 30.000-500)*, Ankara 2015, s. 31-32.

⁵ Çatalhöyük yerleşimi ve *Kutsal Ev A.III.I*'e ilişkin bkz.; James Mellaart, *Çatal Hüyük A Neolithic Town in Anatolia*, McGraw-Hill, New York 1967.

⁶ Minos uygarlığına ilişkin bkz.; John Bennet, *A Short History of the Minoans*, I. B. Tauris, New York 2015; Rodney Castleden, *Minoans: Life in Bronze Age Crete*, Routledge 1990; Sinclair Hood, *The Minoans: the story of Bronze Age Crete*, New York 1971.

⁷ *Geranos*'a ilişkin bkz.; Lillian Brady Lawler, "The Geranos Dance-A New Interpretation", *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, vol. 77, 1946, s. 112-130.

Tanrılara adaklar sunulurken, cenaze töreni ritüellerinde ve savaş öncesinde dans edilirdi. Kadın ve erkekler bazen bir arada bazen de ayrı ayrı dans ederlerdi. Çiftlerin dansı genelde ele tutuşarak gerçekleştirilirdi. Dansın tavrı genellikle oldukça zarifti. Dansın şekli eğlencenin yapıldığı yere göre de değişiklik göstermekteydi; söz gelimi bir rahibin evinde yapılan dans ile köylülerin dansları birbirine benzemiyordu.⁸ Savaş dansı, lirik, dramatik, grotesk dans ve akrobatik danslar birbirinden oldukça farklıydı.⁹

Antik Mısır sanatından da çok sayıda dans sahnesi günümüze ulaşmıştır. MÖ 1292-1189 yılları arasında hüküm süren 19. Hanedanlığa ait Teb'deki nekropolde bulunan bir taş kabartmada tef çalan ve ellerindeki şakşaklarla dans eden kadın figürleri dikkat çeker (fig. 5).¹⁰ Tasvirlerde dans eden iki figürün diğer tüm figürlere nispeten küçük boyutlu olması, bu figürlerin kadın köleler olduğuna işaret eder. Deyr el-Medina'da ele geçen yine 19. Hanedanlığa ait kalker üzerine *tempera* tekniğinde işlenmiş akrobatik dansçı kadın oldukça ilginç bir örnektir.¹¹ Antik Mısır'dan bazı ziyafet sahnelerinde çalgıcı ve dansçı kadınlar yer almaktadır. Teb'deki nekropolden Nakht'ın mezarında bulunan bir festival ziyafeti betimlemesinde dansçı ve müzisyenler mevcuttur.¹² Mısır mitolojisinde dansın Tanrısı *Bes*'tir. MÖ 1550-1077 yıllarına denk gelen Yeni Krallık Döneminde *Bes* dansçı, müzisyen ya da hizmetkar kadınların dövmelerinde yer almıştır.¹³

Etrüsk kültüründe festival eğlencelerinin, yarışmaların, içkili şölenlerin, evlilik ziyafetlerinin ve cenaze törenlerinin bir parçası olan dans, özellikle mezar odası tasvirlerinde görülmektedir. İtalya'nın Tarquinia kentindeki Monterozzi nekropolünde yer alan yaklaşık MÖ 510-500 yıllarına ait mezar odası *Bacchantes Tomba*'daki freskte betimlenen kadın ve erkek çift dans etmektedir; olasılıkla bu tasvirler mezarın sahiplerini göstermektedir (fig. 6).¹⁴ *Bacchantes Tomba*'da bir başka sahnede Dionysios kültü ile ilişkili olan *komos* tasvirinde dans etmekte olan dört figür vardır (fig. 7).¹⁵ Tarquinia'daki nekropolden MÖ 470 yılına ait *Tomba del Triclinio* mezar odasında çok sayıda dans eden kadın ve erkek figürü yer alır. Bu tasvirlerin cenaze töreni ritüellerinin yanı sıra ölümden sonraki yaşam inancı ile bağlantılı olduğu ileri sürülebilir.

Antik Grek kültüründe Dionysios kültü, cenaze törenleri, festivaller, evlilik seremonileri, silah ve savaş, av, komedy ve tragedya için danslar türetilmiştir. Tiyatro kültürünün yanı sıra ritüellere dayalı danslar Grek yaşamının bir parçasıdır.¹⁶ Kybele'nin kızı Keres onuruna yapılan *aloenes*, üzüm hasadı sonrası presleme işlemi sırasında *epilenios*, şarapların fıçılara doldurulması esnasında *anteisterios*, kadınlı-erkekli yapılan *hormos* ve *geranos*, *satyr*'lerin dansı *sikkinis*, ciddi tragedya dansı *emmelia*, Girit kökenli komik tragedya dansı *hyporkhema* ya da saçmalıklarla dolu komedy dansı *kordaks* eğlence kültüründeki dans türlerinden bazılarıdır. Yerel danslar genellikle ateş, su ve mevsimlerle ilgili olarak ortaya çıkmıştır.

⁸ John Gardner Wilkinson, *Manners and Customs of the Ancient Egyptians*, vol. II, Londra 1847, s. 328-340.

⁹ Antik Mısır'a ait karşı cinsi birbiri ile dans ederken betimleyen tasvir bulunmamaktadır. Ayrıca Antik Mısır'da dans konusuna ilişkin bkz.; Irena Lexová, *Ancient Egyptian Dances*, Dover Publications, Mineola-New York 2000.

¹⁰ Aşağı Mısır'daki Sakkara'da 1859 yılında tesadüfen bulunmuştur. Eser günümüzde Kahire Müzesi'nde yer alır; bkz.; Émile Prisse d'Avennes, *Atlas of Egyptian Art*, The American University of Cairo Press, Lübnan 2000, s. 109.

¹¹ Eser günümüzde Museo Egizio di Torino'da bulunmaktadır.

¹² bkz.; Norman de Garis Davies, *The Tomb of Nakht at Thebes*, vol. 1, New York, 1917.

¹³ bkz.; Richard H. Wilkinson, *The Complete Gods and Goddesses of Ancient Egypt*, New York 2003.

¹⁴ Stephan Steingräber, *Abundance of Life Etruscan Wall Painting*, Getty Publications, Los Angeles 2006, s. 48.

¹⁵ *Komos*, Antik Grek kültüründe *komostai* olarak bilinen oyuncuların icra ettiği bir tür ritüeldi. Bkz.; Steingräber, *a.g.e.*, s. 67.

¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz.; Kassing, *a.g.e.*, s. 45-50.

Spartalıların askeri eğitim geleneğine dayanan savaş dansı *pyrrhikhios* savaş öncesi alıştırma hareketlerini kapsarken;¹⁷ *kaththiratorion* ise av dansıydı.¹⁸

Antik Grek sanatında dans eden figür örnekleri genellikle anonimdir ya da bazen mitolojiden seçilmiş kahramanların betimlemelerini içerir. Dans üzerine işlenen konular mitoloji, kùltler, özellikle Dionysios kùltü, festivaller, komedyalar ve tragedyalar ya da savaş ile ilgiliydi. Özellikle şarap Tanrısı Dionysios'un '*maenad*'ları tasvirlerde sıklıkla dans ederken betimlenmiştir. MÖ erken 5. yüzyıla ait bir *terracotta* antefiks Dionysios'un *maenad*'ı ile Silenos'un dansını gösterir (fig. 8).¹⁹ MÖ 400-380 arasında ait bir krater üzerinde *satyr* ve *maenad*'lar,²⁰ yaklaşık olarak MÖ 3. yüzyıla tarihlenen polykrom vazo²¹ üzerinde Dionysios kùltü ile ilişkili dans eden ve çalgı çalan kadın figürleri -olasılıkla *maenad*'lar- yer alır. MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısına ait mermer bir levha üzerinde yer alan kabartma tekniğindeki altı erkek figürü, miğfer ve kalkanları ile savaş dansı *pyrrhikhios*'u gözler önüne serer.²²

Roma İmparatorluğu sanatında çeşitli Tanrı ve Tanrıçaların kùltleri, mitolojik konular, cenaze törenleri, alaylar ve festivallerle ilişkili dans sahneleri görülmektedir. Romalılar *Kybele* ve *Attis* ile ilişkili ayinlerde kendinden geçmiş halde dans ederlerdi.²³ Profesyonel girişimciler tarafından organize edilen cenaze törenleri için, yas tutan kadınlar, müzisyenler ve taklitçilerden (lat. *pantomimus*) oluşan ekibin içinde dansçılar da yer alırdı.²⁴ MÖ 3. yüzyıl civarında mim ve sözlü anlatılarla gerçekleşen drama gösterilerinde dans önemli bir yer tutuyordu. Tek bir oyuncu tarafından oynanan, koro ve müzik eşliğinde gerçekleştirilen *pantomimi* gösterilerinde dans edilirdi.²⁵ Bazı dans türleri Grek kùltürünün Güney İtalya'ya yayılmasıyla Romalılarca benimsendi; örneğin *phlyakes* oyunları ve *pantomimi* oldukça popülerlik kazandı.²⁶ 24 kişiden oluşan ve 12 kişilik iki gruba ayrılmış rahipler grubu *Salii* festivallerde dans ederdi. *Salii*, Roma mitolojisindeki savaş Tanrısı Mars'ın "sıçrayan" veya "dans eden" rahipleri idi. Alaylarda ritüel danslar gerçekleştirmek için askeri kıyafetler giyer, silah taşırlardı, bazı yerlerde durur ve *Carmen Saliare* ilahisini seslendirirlerdi.²⁷ Bakkhus kùltü ile ilişkili olarak *Bakkhant* denilen kadınlar müzik ve dans eşliğinde dağlara tırmanırldı.²⁸ Tasvirlerde *Salii* ve *Bakkhant*'lar önemli bir yer tutmaktadır.

Pompeii'deki villaların duvar resimlerinde bazı dans tasvirleri karşımıza çıkar. MÖ. 1. yüzyıla ait *Villa dei Misteri*'nin fresklerinde Dionysios'la ilişkili eğlencelerde dans eden

¹⁷ Nigel Wilson (edt.), "Dance", *Encyclopedia of Ancient Greece*, Routledge, Londra-New York 2006, s. 201-202.

¹⁸ Kathleen Mary Tyrer Chrimes, *Ancient Sparta Re-examination of the Evidence*, Manchester University Press, Büyük Britanya 1949, s. 126.

¹⁹ Eser günümüzde J. P. Getty Müzesi'nde yer alır. Ayrıca bkz.; John Harris (edt.), *A Passion for Antiquities Ancient Art from the Collection of Barbara and Lawrence Fleischman*, J. P. Getty Museum-Cleveland Museum of Art, New York 1994, s. 196.

²⁰ Eser bugün Muzei Vaticani'de yer alır; env. no.: MV-9104.

²¹ Sicilya'daki Centuripae yerleşimi nekropolünde ele geçen eser *tempera* tekniğinde boyanmıştır; günümüzde Metropolitan Museum of Art'ta yer almaktadır. Ayrıca bkz.; Dietrich von Bothmer, *Greek Vase Painting*, The Metropolitan Museum of Art, New York 1987, fig. 35.

²² Eser bugün Muzei Vaticani'dedir; env. no.: MV-321.

²³ Lesley Adkins-Roy A. Adkins, *Handbook to Life in Ancient Rome, Facts on File*, Roma 2004, s. 322-323.

²⁴ Adkins-Adkins, *a.g.e.*, s. 394.

²⁵ Adkins-Adkins, *a.g.e.*, s. 232.

²⁶ Wilson, *a.g.e.*, s. 202.

²⁷ Adkins-Adkins, *a.g.e.*, s. 279. *Carmen Saliare*, arkaik Latince olarak yazılmış ilahidir; bkz.; Thomas N. Habinek, *The World of Roman Song: from Ritualized Speech to Social Order*, John Hopkins University Press, Baltimore 2005, s. 151.

²⁸ Adkins-Adkins, *a.g.e.*, s. 321.

maenad/thyniad ve *satyr* betimlenmiştir (fig. 10).²⁹ MÖ 50'lere ait, Roma'da bulunan *Villa Doria Pamphilj columbarium*'unun fresklerinde dans eden figürler yer alır.³⁰

Romalılar *Lar* adı verilen ve olasılıkla atalar kültü ile ilişkili Tanrıların, hanelerin ve içinde yaşayanların koruyucuları olduğuna inanıyorlardı. *Lar* tasvirlerde kıvrık saçlı genç erkek görünümündedir; ellerinde bereket ve bolluğu simgeleyen *cornu copiae*³¹ ve kase taşır; dans ederken betimlenir. MS 1.-2. yüzyıla ait bir *Lar* heykelciği uçuşan kısa *tunica*'sı ile dansedişini hissettirir (fig. 11).³²

Ortaçağa gelindiğinde Antik kültürün ideolojisi, Hıristiyan doktrini ve Kilise Kuralları ile birleşir. *Konsil* ve *synod*'larda belirlenen birtakım kurallar toplumun yaşamını etkiler. Antik Grek ve Roma kültüründen gelen içkili, neşe dolu eğlencelerin bir parçası olan dans, kilise edebiyatında kınanır; 7. yüzyılın sonlarında düzenlenen Trullo Konsili'nde Bizanslılar için halk dansları yasaklanır.³³ 10. yüzyılda Konstantinopolis'te sarayda verilen davetlerde şarkı ve ilahiler söylenirken ritüellere dayalı dans gösterileri yapılır.³⁴ Ephesoslu Matta, 14. yüzyılda Bizans'ın başkenti Konstantinopolis'te, Paskalya ve Meryem'le ilgili bayram günlerinde halkın sokaklarda fenerler taşıyarak ilahiler söyledikleri ve hatta Kutsal Cumartesi akşamlarında kiliselerin kapıları önünde toplanarak dans ettiklerini anlatmaktadır.³⁵

Bizans sanatında dans, genellikle kutsal metinlerde geçen konuları işleyen tasvirlerde yer bulur. Tevrat'ın Mısır'dan Çıkış bölümünde Miriam ve İsraili kadınların Musa peygambere övgüler sunmak üzere dans etmesi ayetlerde anlatılır.³⁶ "Miriam'ın dansı"nı betimleyen bir minyatür örneği 12. yüzyıla ait *Oktateukh* nüshasında (env. no.: Vat. gr. 746.pt.1) folyo 194verso üzerinde yer alır (fig. 12).³⁷ Filistinli Golyat'ı öldüren Davud'un Saul'la birlikte Yerusolim'e girişinde İsraili kadınlar tarafından ezgi ve danslarla karşılanması Tevrat'taki 1. Samuel bölümünde ayetlerde geçmektedir.³⁸ 10. yüzyılın ortalarına ait bir Mezmurlar Kitabı (gr. *Psalterion*) nüshası olan Paris Mezmuru folyo 5verso³⁹ üzerindeki tam sayfa minyatürde⁴⁰ "Saul ve Davud'un Yerusolim'de karşılaşması" sahnesinde ön düzlemde dans eden figür

²⁹ *Villa dei Misteri*'ye ilişkin bkz.; Elaine Gazda, *The Villa of the Mysteries in Pompeii: Ancient Ritual, Modern Muse*, Kelsey Museum of Archaeology and the University of Michigan Museum of Art, 2000.

³⁰ *Villa Doria Pamphilj* için bkz.; Sandra R. Joshel-Lauren H. Petersen, *The Material Life of Roman Slaves*, Cambridge University Press, 2014.

³¹ *cornu copiae*: *Bereket boynuzu*; bkz.; David Leeming, *The Oxford Companion to World Mythology*, Oxford University Press, 2005, s. 13.

³² Eser günümüzde Metropolitan Museum of Art'ta yer almaktadır; bkz.; Nancy Lorraine Thompson, *Roman Art*, The Metropolitan Museum of Art, 2007, s. 97.

³³ Cameron'un belirttiği üzere yine de dansçılar tekstilden seramik, gümüş ve fildişine pek çok eser üzerinde bir motif olmaya devam eder; bkz.; Averil Cameron, *The Byzantines*, Blackwell Publishing, USA 2006, s. 125.

³⁴ Cameron, *a.g.e.*, s. 71.

³⁵ Adriana Pignani, *Matteo di Efeso: l'ekphrasis per la Festa di Pasqua*, Napoli, 1981, s. 29-38; Adriana Pignani, *Matteo di Efeso. Racconto di una festa popolare*, Napoli, 1984, s. 32-35.

³⁶ Mısır'dan Çıkış 15:20'deki metin şu şekildedir: *Harun'un kız kardeşi Miriam tefini eline aldı, bütün kadınlar teflerle, oynayarak onu izlediler. Miriam onlara şu ezgiyi söyledi: "Ezgiler sunun RAB'be, çünkü yüceldikçe yüceldi, atları, atlıları denize döktü."*; *Kitab-ı Mukaddes*, Yeni Yaşam Yayınları, 2000.

³⁷ Eser günümüzde Biblioteca Apostolica Vaticana'da yer alır. El yazmasına ilişkin bkz.; Axinia Džurova, *La miniatura bizantina: I manoscritti miniati e la loro diffusione*, Jaca Book, Milano, 2001.

³⁸ 1. Samuel 18:6-7'deki metin şu şekildedir: *Davud'un Filistli Golyat'ı öldürmesinden sonra, askerler geri dönerken, İsrail'in bütün kentlerinden gelen kadınlar, tef ve çeşitli çalgılar çalarak, sevinçli ezgiler söyleyip oynayarak Kral Saul'u karşılamaya çıktılar (6). Bir yandan oynuyor, bir yandan da şu ezgiyi söylüyorlardı: "Saul binlercesini öldürdü, Davut ise on binlercesini." (7);* *Kitab-ı Mukaddes*, Yeni Yaşam Yayınları, 2000.

³⁹ verso: Bir kitap içinde sayfanın arka yüzünü karşılamak için kullanılan Latince terim; y.n.

⁴⁰ Sahnedeki Antik Grekçe metin: "Σαουλ ἐν χιλιάσι(ν αὐτοῦ) καὶ Δαυὶδ ἐν μυριάσι(ν αὐτοῦ)"; Türkçe çevirisi: "Saul binlerini ve Davud on binlerini" şeklindedir; aynı ayetlerin Tevrat'ta geçtiği bölümler: 1. Samuel 18:7, 1. Samuel 21:11, 1. Samuel 29:5'tir; bkz. *Kitab-ı Mukaddes*, Yeni Yaşam Yayınları, 2000.

İsrail'in kadınlarını sembolize eder (fig. 13).⁴¹ Tevrat'ın Mezmurlar bölümünü içeren el yazmalarının minyatürlerinde Davud peygamberle birlikte müzisyen ve dansçılar betimlenir. Konstantinopolis'teki Stoudios Manastırı'nda kaleme alınan 11. yüzyılın ikinci yarısına ait Barberini Mezmuru folyo 5 verso üzerinde yer alan tam sayfa giriş minyatüründe Pantokrator İsa, Davud ve iki anonim keşiş figürünün yanı sıra çalgı çalan ve dans eden figürler görülmektedir (fig. 14).⁴²

Bizans imparatoru IX. Konstantinos Monomakhos'a ait altın üzerine *cloisonné* emaye tekniğindeki taç üzerinde iki ayrı plaka üzerinde kuşlar, filizler ve kıvrım dallarla çevrelenmiş haleli birer dansçı kadın figürü yer alır (fig. 15). Bu figürler Bizans sanatındaki paralel örneklerin yanı sıra İslam sanatı ile ilişkilendirilmektedir.⁴³ 11. yüzyıl Fatimi sanatına ait lüster tekniğinde sırlı seramik bir kasenin iç yüzeyindeki eşarp tutan dansçı kadın tasviri benzer bir örnek olarak verilebilir (fig. 16).⁴⁴

Ortaçağ Avrupası'nın dans kültürünü anlamamızı sağlayacak kaynaklar sınırlıdır ve derli toplu değildir. Ortaçağ Batı kültüründe, edebi metinlerde dansa ilişkin anlatımlar yer almaktadır. 12.-13. yüzyıl Batı Avrupası'nda *carole* (Ortaçağ ing.) ya da *carola* (it.) denilen ve daire oluşturacak biçimde el ele tutuşarak yapılan topluluk dansları kırsal kesimin ve saray eğlencelerinin bir parçası olmuştur.⁴⁵ Fransız yazar Chrétien de Troyes,⁴⁶ 1170'lerde tamamladığı *Érec et Énide* şiirinde genç kızların *carole* dansından;⁴⁷ 1175-1181 arasında yazdığı *Lancelot, le Chevalier de la Charrette*'te ise dans ve eğlencelerden sözeder.⁴⁸ Giovanni Boccaccio'nun 1340'ların sonunda kaleme aldığı *Decameron*'daki öykülerinde dans yerini bulur.⁴⁹ Floransalı İtalyan ressam Andrea di Bonaiuto da Firenze,⁵⁰ 1366-1368 arasında

⁴¹ Eser günümüzde Bibliothèque Nationale de France'ta yer alır; env. no.: Grec 139. El yazmasına ilişkin bkz.; İlkgül Kaya Zenbilci, "Paris Psalterionu (Cod. Gr. 139, Paris-Ulusal Kütüphane) ve Makedonyan Rönesansı", *Sanat ve Estetikte Asal Değerler: Mekan Zaman, (VI. Uluslararası Genç Sanat Tarihçiler Sempozyumu (27-29 Kasım 2012) Bildirileri*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Ankara, 2015, s. 209-225.

⁴² Eser günümüzde Biblioteca Apostolica Vaticana'da yer alır; env. no.: Cod. Barb. gr. 372. El yazmasına ilişkin bkz.; İlkgül Kaya Zenbilci, *Orta Bizans Dönemi Konstantinopolis Manastır Atölyeleri ve Resimli El Yazmaları Üretimi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2017.

⁴³ Eser günümüzde Magyar Nemzeti Müzeumu'da bulunmaktadır. Eser için ayrıca bkz.; Helen C. Evans,.-William D. Wixom (edt.), *The Glory Of Byzantium: Art And Culture Of The Middle Byzantine Era; AD 843-1261*, The Metropolitan Museum of Art, 1997, s. 210-212.

⁴⁴ Eser günümüzde Freer Gallery of Art'ta korunmaktadır. Fatimi seramiklerine ilişkin olarak ayrıca bkz.; Arthur Lane, *Early Islamic Pottery*, Londra, 1947, s. 20-24.

⁴⁵ *Carole/carola* dansına ilişkin bkz.; Robert Mullally, *The Carole: A Study of a Medieval Dance*, Routledge, Londra ve New York, 2011. Bu dans türü Ortaçağ'a ait el yazmalarında sıklıkla resmedilmiştir; örneğin, env. no.: Add. MS. 10293, folyo 292 verso, British Library.

⁴⁶ Chrétien de Troyes için bkz.; Norris J. Lacy-Joan T. Grimbert (edt.), *A Companion to Chrétien de Troyes*, D. S. Brewer, Cambridge, 2005.

⁴⁷ Ortaçağ Fransızcası'ndaki dizeler şu şekildedir: ... *Puceles carolent et dancent, / Trestuit de joie feire tancent...*; Türkçesi: ... *Genç kızlar halka oluşturdu ve dans etti, / Her biri hünerini göstermede diğerini aşırıyordu...* şeklindedir; bkz.; Wendelin Foerster, *Kristian von Troyes: Erec und Enide*, Halle A.S. Max Niemeyer, 1909, s. 57, dize 2047-2048.

⁴⁸ Ortaçağ Fransızcası'nda yazılmış dizeler şu şekildedir: ... *Li autre, qui iluec estoient, / Redemenoient lor anfances, / Baules et queroles et dance; / Et chantent et tunbent et saillent...*; Türkçesi: *Bazıları çocukluktaki oyunlarını oynuyorlardı, halkalar, danslar ve dönüşlerle, şarkı söylüyor, takla atıyor ve hophuyorlardı...* şeklindedir; bkz.; Françoise Rachmuhl, (çev.), *Chrétien de Troyes Lancelot, le Chevalier de la Charrette*, Flammarion Jeunesse, 2014, dize 1656-1659.

⁴⁹ Esere ilişkin bkz.; David Wallace, *Giovanni Boccaccio Decameron*, Cambridge University Press, 1991.

⁵⁰ Andrea di Bonaiuto da Firenze hakkında bkz.; Colum P. Hourihane, (edt.), "Andrea da Firenze", *The Grove Encyclopedia of Medieval Art and Architecture*, vol. 1, Oxford University Press, 2012, s. 66-68.

yaptığı Floransa'daki Santa Maria Novella Kilisesi İspanyol Şapeli fresklerinin bir bölümünde el ele tutuşarak *carola* yapan genç kızları betimler.

1400'lerden önce Ortaçağ Avrupası'nda dans adım ve hareketlerine ya da dans türlerine ilişkin hiçbir bilgi yoktur; ancak hiç değilse tasvirler üzerinden farklı kültürlerde farklı dans türlerinin varlığına dair ipuçları yakalanabilmektedir.

Fransız Krallığı'na ait 13. yüzyıla tarihlenen bir madalyon üzerinde kaval çalan genç bir erkek ve kastanyetle dans eden bir kadın betimlenmiştir (fig. 17).⁵¹ Geç Ortaçağ'da, 1288'de Fransisken rahip ve şair Matfre Ermengaud'un yazmaya başladığı *Breviari d'Amor*⁵² adlı alegorik şiirin 14. yüzyılın ilk çeyreğine ait bir el yazması kopyasında folyo 204^{verso} üzerindeki minyatürde Fransız soylularından oluşan beş figür kadınlı erkekli dans etmektedir (fig. 18).⁵³ Bu sembolik tasvir, Fransız soylularının topluluk halinde dans ettiklerini gösterirken; ikonografik olarak minyatür ustasının insanların günahlarını vurgulamak üzere figürleri şeytanlarla birlikte betimlemeyi tercih ettiğini de vurgulamaktadır. Aynı eserde aşıkların günahlarının betimlendiği bir dizi minyatür yer alır. Bu minyatürlerde hiçbir aşkın Tanrı'ya duyulan aşkın önüne geçmemesi gerektiğine; aksi taktirde insanın günahkar olacağına işaret edilir. Bu nedenle minyatürlerde şeytanlar yer almaktadır.

1338-1340 yılları arasında Ambrogio Lorenzetti⁵⁴ Siena'daki *Palazzo Pubblico*'nun *Sala della Pace* duvarına "*Effetti del Buon Governo in città e in campagna*" freskini resmeder (fig. 19).⁵⁵ Bu alegorik tasvirin bir bölümünde Siena'yı gösteren geniş bir kent panoramasının, ön düzlemde yer alan bir kent meydanı ve kalabalık bir figür grubu ile tamamlandığı göze çarpar. Sahnenin merkezinde yer alan figür grubu *carola* dansını sergilemektedir ve el ele tutuşmuşlardır.⁵⁶ Sanatçı iyi yönetimin kente getireceği huzur ve refah ortamını bu kompozisyonun ön düzlemine dans eden figürleri yerleştirerek vurgulamak istemiştir.

Fransa kralı VI. Charles'ın 1381'de sarayda düzenlediği *Bal des Ardents*'te kralın da dahil olduğu Fransız asilzadesi beş adamın orman adamı⁵⁷ kılığına girerek dans ederken Orleans dükünün taşıdığı meşaleden sıçrayan kıvılcımla alev almaları tasvirlerle konu olmuştur.⁵⁸ 1470-1472 arasında parşömen üzerine Gotik karakterde Fransızca olarak kaleme alınan Jean Froissart Kronikleri nüshasının dördüncü cildinde folyo *1 recto* üzerindeki minyatürde bu elim olay betimlenmiştir (fig. 20).⁵⁹ Froissart Kronikleri'nin İngiltere kralı ve İrlanda kontu olan IV.

⁵¹ Yaklaşık 1240-1260 yılları arasında eser günümüzde Metropolitan Museum of Art'ta korunmaktadır. Eserle ilişkin bkz.; Barbara Drake Boehm-Elizabeth Taburet-Delahaye (edt.), *Enamels of Limoges 1100-1350*, The Metropolitan Museum of Art, 1996, no. 124, s. 364-365.

⁵² British Library'de yer alan nüshada İsa ile ilişkili dini tasvirler de yer almaktadır. Oksitanca olarak yazılmıştır; esere ilişkin ayrıca bkz.; Mary Franklin-Brown, "The Lyric Encyclopedia: Citation and Innovation in Matfre Ermengaud's Breviari D'amor", *Romance Notes*, vol. 51 (3), 2011, s. 389-396; Sarah Kay, "Grafting the Knowledge Community: The Purposes of Verse in the Breviari d'amor of Matfre Ermengaud", *Neophilologus*, vol. 91, 2007, s. 361-73; Peter T. Ricketts (edt.), *Le Breviari d'Amor de Matfre Ermengaud*, tome 5, Leiden-E. J. Brill, 1976. British Library'de yer alan nüshada İsa ile ilişkili dini tasvirler de yer almaktadır.

⁵³ El yazması British Library'de yer alır; env. no.: Royal 19 CI.

⁵⁴ Ambrogio Lorenzetti'ye ilişkin bkz.; Enzo Carli, *I Lorenzetti Maestri del Colore*, Fratelli Fabbri, 1965; Quentin Skinner, "Ambrogio Lorenzetti: The artist as political philosopher", *Proceedings of the British Academy*, vol. 72, Oxford University Press, 1986, s. 1-56.

⁵⁵ *Effetti del Buon Governo in città e in campagna* (it.): İyi yönetimin kentte ve ülkedeki etkileri; y.n.

⁵⁶ Bilimadamlarının bu kompozisyonda dans ederken betimlenen figürlerin kadın figürü olduğu yönündeki iddiası Jane Bridgeman tarafından çürütülmüştür; bkz.; Jane Bridgeman, "Ambrogio Lorenzetti's dancing Maidens", *Apollo*, vol. CXXXIII, Nisan 1991, s. 245-250.

⁵⁷ *Woodwose* ya da *wild man* (ing.); y.n.

⁵⁸ *Bal des Ardents*: Yanan Adamlar Balosu; y.n. Ayrıca bkz.; Pierre Gascar, *Charles VI Le Bal des Ardents*, Gallimard, 1977.

⁵⁹ Eser günümüzde British Library'de yer almaktadır; env. no.: Harley 4380.

Edward için 15. yüzyılın son çeyreği-1483 öncesinde, parşömen üzerine Fransızca ve Gotik karakterde yazılan bir başka kopyasında, folyo 206*recto*'daki minyatürde de aynı konu işlenmiştir.

Geç Ortaçağ sanatında *danse macabre* (fr.) adı verilen, "ölüm" kavramının evrenselliği üzerine *memento mori* (lat.) felsefesine⁶⁰ dayanan bir tür alegori ortaya çıkar. Tasvirlerde ölüm kavramı dans eden kişileştirim figürleriyle (*personifikasyon*) ifade edilir. Bernt Notke 1460'larda bu alegoriyi on üç figürden oluşan kalabalık bir figür grubu ile "*Totentanz*" adlı eserinde sunar; sanatçı dans eden iskeletlerin arasına hiyerarşik olarak ve soldan sağa doğru papa, kral, kraliçe, kardinal ve soylu figürü yerleştirmiştir. Kırtan fazla figür içeren aynı temayı işlediği 1463 yılına ait bir başka kompozisyonu, 2. Dünya Savaşı'nda Lübeck'in bombalanması sırasında yok olur. *Danse macabre*, 15. yüzyılın sonlarında Gotik karakterde Latince olarak yazılan Nürnberg Kronikleri'nde (lat. *Liber Chronicarum*) folyo 264*recto* üzerinde de yer alır (fig. 21). 1520'lerde Genç Hans Holbein'in yaptığı bir dizi ahşap baskıda *danse macabre* teması işlenir.

Ortaçağ felsefesinin yerini hümanistik düşünceye bıraktığı rönesansta dans, folklorik kültürün ve saray yaşamının eğlencelerinde yer almaya devam eder. 15. yüzyıl İtalyası'nda ve Kuzey Avrupa'da ölçülü ve zarif danslar oldukça popülerdir. Kadınların şık saray kostümlerinin ihtişamı bir yana, eteklerin kuyruklarının oldukça uzun olması topluluk halinde gerçekleştirilen bu dansların adım ve hareket düzenini etkilemiştir. 15. yüzyılda özellikle Burgundiya Düklüğü'nün saray eğlencelerinde *bassa danza*⁶¹ adı verilen yavaş tempolu eşli dans türü, 16. yüzyıl İtalyası'nda *pavane* ya da *Padovana*⁶² olarak popülerliğini sürdürür ve İngiltere ile Fransa'da da kendini gösterir. Aynı dönemde hareketli ve daha hızlı *gagliarda* (it.), *gaillard* (fr.), *galliard* (ing.) denen eşli dans ve müzik türü tüm Avrupa'nın saray eğlencelerinde; özellikle Fransa, İspanya ve İngiltere'de yaygındır. 1490-1500 civarında parşömen üzerine Gotik karakterde Fransızca olarak kaleme alınan *Roman de la rose* nüshasında folyo 14*verso* (fig. 22) ve 15. yüzyıla ait Nürnberg Kronikleri'nde folyo 187*verso* üzerindeki minyatürde, bahçe içinde müzik eşliğinde gerçekleşen *pavane* betimlemesi yer alır (fig. 23).

Rönesans Avrupası'nda saray dışında köy düğünlerinin ve kırsal kesim eğlencelerinin de bir parçası olan dansı, tematik olarak Yaşlı Pieter Brueghel,⁶³ 16. yüzyılda köylülerin yaşam tarzını yermek üzere kullanır. 1566'ya ait "*Köy Düğünü Dansı*"nda el ele tutuşarak kalabalık bir topluluk halinde dans eden köylüler kompozisyonun neredeyse tamamını kaplamaktadır. 1568 tarihli "*Köylü Dansı*" adlı çalışmasında, köylülerin umursamaz tavrını ön plana çıkarırken; kompozisyonun sağ yarısında ön ve arka düzlemdeki figürlerin rastgele ve koşturmaca içinde dans edişi ressamın bilinçli yaklaşımını sergilemektedir (fig. 24). Sahnede meyhanenin ön plana çıkmış olması; kompozisyonun sağında asılı Meryem ikonasına sırt

⁶⁰ *Memento mori*: "Öleceğini hatırla"; insanoğlunun ölümlü olmasını işaret eder ve Ortaçağ Latin Hıristiyan teorisine dayanır; bkz.; Edward Casey, *Remembering A Phenomenological Study*, Indiana University Press, 2000, s. 347.

⁶¹ *Bassa danza*'dan ilk söz eden İtalyan Yahudisi Guglielmo Ebreo da Pesaro ya da Katolik olduktan sonraki adıyla Giovanni Ambrosio'dur; yak. 1463 yılında kaleme aldığı dans üzerine tanımlamalar içeren eseri *De pratica seu arte tripudii* ya da *Trattato dell' arte del ballo* olarak bilinmektedir. Bkz.; Guglielmo Ebreo da Pesaro, *Trattato dell'Arte del Ballo*, Bologna, 1873.

⁶² Terim İtalya'daki Padova kenti ile ilişkilidir; y.n.

⁶³ Ressama ilişkin bkz.; Todd M. Richardson, *Pieter Brueghel the Elder Art Discourse in the Sixteenth-Century Netherlands*, Routledge, Londra ve New York, 2011.

çeviren köylülerin manevi dünyadan ziyade maddi dünya ile meşgul olduklarını vurgulamaktadır.⁶⁴

Reform döneminin belli başlı ressamaları arasında yer alan ve Flaman Baroğunun temsilcilerinden Genç Hieronymus Francken eserlerinde dönemin soylularının toplandığı balolardan kesitler sunar. 1607 yılına ait "*Balo*" adlı eserinin teması danstır ve kompozisyonda soylulardan oluşan kalabalık bir figür grubu eşli bir dans sergilemektedir (fig. 25).⁶⁵ Flaman Altın Çağ'ının ressamı David Vinckboons 17. yüzyılın başlarına ait "*Oudenaarde Köyü'nün Önünde Sebastian Kermesi*", "*Köy Kermesi*", "*Köyde Festival*" gibi Pieter Brueghel'den esinlendiği pek çok eserinde, köy meydanında dans eden köylüleri betimler.⁶⁶ Vinckboons'un çağdaşı Genç Gerard ter Borch 1662'ye ait "*Dans Eden Çift*" adlı eserinde soylu bir çiftin dansını sunar.⁶⁷

Flaman Baroğu'nun temsilcisi Peter Paul Rubens'in 17. yüzyılın ilk yarısına ait bazı eserlerinde kalabalık dans sahneleri göze çarpar. 1636 yılına ait olduğu düşünülen "*İtalyan Köylülerin Dansı*" adlı eserinde kalabalık bir figür grubu dairevi bir çizgide el ele tutuşarak dans ederken betimlenmiştir (fig. 26). Kompozisyondaki devinim hareketli bir dansın gerçekleşmekte olduğunu gösterir. 1635-1638 arasına ait "*Fête Köyü*" adlı eserde, resmin sağ yarısında arka düzleme yerleştirilen figürler kollarını birbirinin beline dolayarak aynı dairevi topluluk dansını sergilemektedir. Tahmini olarak 1635 yılına ait "*Venüs Bayramı*" eserinde de Rubens sahnenin merkezine ve sağ yarısına, el ele tutuşarak dans eden küpidleri yerleştirmiştir. Bu eserlerdeki dans Ortaçağdan beri bilinegelen *carole/carola* dansıdır.

17. yüzyılın ikinci yarısı dans tarihi açısından önemli gelişmelere sahne olur. 1651'de İngiliz John Playford "*The English Dancing Master*" adlı eserinin ilk edisyonunda İngiliz halk danslarını ve müziğini kaleme alır. Eserde dans üzerine çeşitli diyagramlar yer almaktadır.⁶⁸ Aynı dönemde, Fransa'da XIV. Louis döneminde klasik balenin temelleri atılır ve ortaya çıkan dans türü "*belle danse*" ya da "*Fransız soylu dansı*"⁶⁹ saray eğlencelerinin ve halk tiyatrolarının bir parçası olur. XIV. Louis 1662 yılında Batı Avrupa'nın ilk dans akademisi olan *Académie Royale de Danse*'i kurar.⁷⁰ 16.-17. yüzyıllarda, Fransa'nın Auvergne bölgesinde türemiş *bourrée*, eşli salon dansı *allemande*, Fransız halk dansı *gavotte*, hareketli bir dans türü olan *gigue*, eşli topluluk dansı *minuet*⁷¹ Fransız sarayına yayılır. Kökeni İspanya'ya dayanan ve 15. yüzyılda İngiltere'ye yayıldığı düşünülen hızlı ayak-topuk vuruşlarıyla ve dönüşlerle sürdürülen *canario* (it.), *canarie* (fr.) dansı 17. yüzyılda İtalya ve Fransa'da popülerdir.⁷² Fransız saray dansı *passe-pié* 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar varlığını sürdürür. 15. yüzyıl İngilteresi'nde yayılmaya başlayan *country* halk dansı I. Elizabeth döneminde oldukça bilinir hale gelir ve zamanla biçim değiştirerek 17. yüzyıl ortalarına kadar popülerliğini devam ettirir.

⁶⁴ bkz.; Richardson, *a.g.e.*, s. 15-16.

⁶⁵ Eser günümüzde Ermitaj Müzesi'nde bulunmaktadır.

⁶⁶ Eserler özel koleksiyonlarda yer alır. Ressama ilişkin bkz.; Larry Silver, *Peasant Scenes and Landscapes The Rise of Pictorial Genres in the Antwerp Art Market*, University of Pennsylvania Press, 2006.

⁶⁷ Eser bugün Polesden Lacey Koleksiyonu'nda yer alır, env. no.: NT 1246491. Ayrıca bkz.; Arthur K. Jr. Wheelock, *Gerard ter Borch*, National Gallery of Art, Yale University Press 2004.

⁶⁸ Eserin ilk edisyonu için bkz.; John Playford, *The English Dancing Master*, Londra, 1651.

⁶⁹ *French Noble style* (ing.), 1690-1725 yılları arasında yaygındır; bkz.; Janet Adshead-Lansdale, "The dance history literature: a reader's guide", *Dance History An Introduction*, Londra ve New York, 1994, s. 32-44.

⁷⁰ Rose A. Pruiksma, "Generational Conflict and the Foundation of the *Académie Royale de Danse*: A Reexamination", *Dance Chronicle*, vol. 26, 2003, s. 169-187.

⁷¹ Ya da *branle à mener* (fr.); bkz. Meredith Ellis Little, "Minuet", *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, Londra, 2001, 16: 740-746.

⁷² Kassing, G., *a.g.e.*, 2007, s. 70.

Topluluk dansı *country* 17. yüzyılda Fransız sarayında *contredanse*; 18. yüzyılda İspanya'da *contradanza* olarak adlandırılır.

1730-1740'larda Avusturyalı Rokoko ressamı Johann Georg Platzer yaptığı pek çok eserinde dans temasına yer verir. Aynı dönemde Giovanni Antonio Guardi harem ve odalık tasvirlerinde oryantal ve arabesk dans temasını işlediği bir dizi eser ortaya koyar. Fransız Rokokosu'ndan esinlenen İngiliz ressam Francis Hayman, genellikle John Milton ve William Shakespeare'in metinlerini resimlerine konu edinirken, 1741-1742 yıllarına ait "*Maypole Etrafında Dönen Country Dansçıları*"⁷³ ve "*Sütçü Kızların Çelengi*"⁷⁴ isimli iki eserinde dans eden soyluları betimlemiştir.

18. yüzyılda akademiler kurulurken; dans ve dansın tarihi üzerine bazı eserler kaleme alınır. 1771'de Fransız dansçı ve kraliyet sarayının dans ustası Pierre Laurent tarafından kurulan Danimarka Kraliyet Tiyatrosu'nda 1770'lerde dans eğitimi verilmeye başlanır. İtalyan dansçı ve koreograf Vincenzo Galeotti bale ustası olarak akademide çalışır.⁷⁵ 1712'de İngiliz dansçı, dans ustası ve koreograf John Weaver⁷⁶ dans tarihi üzerine bir eser ortaya koyar. Kitabın yedinci bölümü modern dansları ve Weaver'ın performanslarını izlediği dönemin dansçıları anlatmaktadır.⁷⁷ İlki 1749'da William Rufus Chetwood tarafından yayımlanan ve ikinci baskısına İtalyan oyuncu ve tiyatro yazarı Luigi Riccoboni'nin çevirmen notu yazdığı "*A General History of the Stage*" adlı kitapta İtalyan, İngiliz, İspanyol, Flaman ve Alman tiyatrolarından söz edilirken zaman zaman dansa da değinilmiştir.⁷⁸ 1762'de İtalyan dansçı ve koreograf Giovanni Andrea Gallini dans sanatı üzerine bir el kitabı yayımlar. Bu eser 1765 yılında yeniden düzenlenerek tekrar yayımlanır.⁷⁹ 1813'te Benedetto Ricci tarafından Milano'da *Accademia di Ballo* kurulur.

18. yüzyılın ortalarında Bavyera köylülerinin *walzer* olarak adlandırdıkları dansla ilişkilendirilen *waltz*'in kökeninin 16. yüzyılın sonlarına uzandığı düşünülmektedir. 18. yüzyılın ikinci yarısında Avusturyalılar'ın eğlencelerinde *waltz* oldukça yaygındır. Francis Lieber'in 1851'de yayımladığı "*Encyclopaedia Americana*"da *waltz* Alman ulusal dansı olarak tanımlanır ve bu dansın Avrupa'da özellikle İspanya'da yaygın olduğu ve sonradan İngiltere ile Amerika'ya yayıldığı belirtilir.⁸⁰

18. yüzyılda Fransız sarayında ve özellikle İngiltere'de *cotillon* (fr.), *cotillion* (ing.) popülerdir. İki ya da dört çiftten oluşan *cotillon* dansında çiftler kare oluşturacak biçimde yerlerini alır ve çeşitli figürler sergilerlerdi. Her dansçı karenin merkezine dönük pozisyonda dans ederdi. *Cotillon* dansı 18. yüzyılda resimlere de konu olmuştu. Amerikan Devrimi'nde

⁷³ Bu eser günümüzde Victoria and Albert Museum'da yer alır.

⁷⁴ Eser *Humours of May Day* olarak da bilinir; bugün Victoria and Albert Museum'da bulunmaktadır.

⁷⁵ Philip H. Highfill ve diğerleri, "Guidi, Antonia, later Sga Vincenzo Galeotti", *A Biographical Dictionary of Actors, Actresses, Musicians, Dancers, Managers, and Other Stage Personnel in London, 1660-1800*, vol. 6, Southern Illinois University Press, Carbondale 1978, s. 446.

⁷⁶ John Weaver'a ilişkin bkz.; Richard Ralph, *The Life and Works of John Weaver: An Account of His Life, Writings and Theatrical Productions, with an Annotated Reprint of His Complete Publications*, Princeton Book Company, 1985.

⁷⁷ bkz.; John Weaver, *An Essay Towards an History of Dancing*, Londra, 1712.

⁷⁸ bkz.; William Rufus Chetwood, *A General History of the Stage*, Londra, 1749.

⁷⁹ Üçüncü baskısı için bkz.; Giovanni Andrea Gallini, *A Treatise on the Art of Dancing*, Londra, 1772.

⁸⁰ Francis Lieber (edt.), "Waltz", *Encyclopaedia Americana: A Popular Dictionary of Arts, Sciences, Literature, History, Politics and Biography*, vol. XIII, Boston, 1851, s. 62.

önemli bir rol oynayan James Caldwell⁸¹ 1771'de aralarında *cotillon*'un da (*The Cotillion Dance*)⁸² yer aldığı bazı dans türlerini ve dansçıları betimleyen bir dizi renkli gravür yapmıştır.

Cotillon'un 18. yüzyılda *quadrille* adı verilen ve dört çiftten oluşan varyasyonu türetilmiş ve bu dans türü de Fransız ile İngiliz aristokrasisinin eğlencelerinde yaygındı. *Quadrille* dansı, *tour de deux mains*, *dos-à-dos*, *vis-à-vis* ve *chaîne des dames* adı verilen birtakım figürleri içermektedir. Bu dans türü zaman zaman karikatürlerde yer almıştır. Özellikle dans sırasında yaşanan kazalar 1817'de İngiliz karikatürist George Cruikshank⁸³ tarafından bir dizi renkli gravürde betimlenmiştir (fig. 27).

Osmanlı kültüründe dans tahta çıkış, evlilik ve sünnet şenliklerinin, dolayısıyla eğlence anlayışının bir parçasıdır. Ancak bu şenliklerde dansla birlikte yapılan gösteriler çeşitlilik gösteriyordu: çengi, köçek ya da tavşan ve rakkas dansları olan erotik danslar, kaba taklit ve soytarılığa dayalı grotesk danslar, kasebaz, paçilebaz, tasbazların beceri sergilediği danslar, matrakçı oyunları.⁸⁴ Osmanlı sanatında dans eden figürler minyatürlerde ve albüm resimlerinde karşımıza çıkar. Nakkaş Levni'nin *Surname-i Vehbi* adlı minyatürlü eserinde sünnet şenlikleri anlatıldığı için minyatürlerde çok sayıda geleneksel dans sahnesi vardır (fig. 28). Levni aynı zamanda albümler için tekil figürler halinde dans eden çengi ve rakkase resimleri yapmıştır (fig. 29).

Özellikle 19. yüzyılda Avrupalı oryantalist ressam haremde, kahvehanelerde, köle pazarlarında, sarayların açık teraslarında dans eden cariye, odalık, köle ve rakkaseleri betimlerler. Fransız oryantalist Jean Léon Gérôme'in 1836 tarihli "*Almeh'nin Dansı*"nda sahnenin merkezinde oryantal-arabesk bir dans icra eden kadın yer alır (fig. 30). 1876 yılına ait "*Kılıç Dansı*" adlı eserinde biri başının üzerinde diğeri sağ elinde iki kılıçla; 1885 yılında yaptığı "*Baston Dansı*" eserinde elinde bastonla dans icra eden birer kadın resmetmiştir. İtalyan ressam Giulio Rosati 19. yüzyılın sonu-20. yüzyılın ilk çeyreğinde haremde dans eden cariyeleri konu edindiği birkaç eser verir. Bir başka İtalyan ressam Fabbio Fabbi 19. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın ilk yarısına kadar, dans eden cariye, odalık ve kadın köleleri betimlediği bir dizi eser ortaya koyar. Doğunun egzotizmini yansıtan bu eserler modernizm evresindeki Avrupa'nın sanat akımlarında ortaya konan dans temalı eserlerden farklıdır.

Avrupa'da Sanayi Devrimi sonrasında makineleşmenin getirdiği yenilikler, insan yaşamının pek çok alanını etkilediği gibi sanatı da etkilemiştir.⁸⁵ Özellikle 19. yüzyıl, yeni ve önceki dönemlere göre felsefe ve edebiyat ile daha sıkı ilişki kuran sanat akımlarının ortaya çıktığı bir evreyi teşkil eder. Bu dönemin sanat akımlarından empresyonizmde (ya da izlenimcilik) eserler görsel deneyimlere dayalı bir renk kurgusu sunar. Resme konu olan nesnelere, günün farklı saatlerinde değişen gün ışığına göre kazandıkları görünümlele resmedilirler. Bu kuramsal yaklaşım sanatçıların aynı manzaraları günün farklı saatlerinde defalarca yeniden resmetmesini sağlar.

⁸¹ 1734-1781 yılları arasında yaşamıştır. James Caldwell'e ilişkin bkz.; Thomas Condit Miller-Hu Maxwell, *West Virginia and Its People*, vol. II, New York, 1913.

⁸² Gravür günümüzde Yale Üniversitesi Lewis Walpole Library'de bulunmaktadır; env. no.: 771.03.10.01.

⁸³ George Cruikshank'a ilişkin bkz.; Robert L. Patten, *George Cruikshank's Life, Times, and Art*, vol. 1: 1792-1835, Rutgers University Press, New Brunswick-New Jersey, 1992.

⁸⁴ Ülkü O. Altın, *Nakkaş Osman ve Levni Minyatürlerinde Tasarım Anlayışının Dönemin Çalgıları ve Gösteri Sanatları Bağlamında İncelenmesi*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat ve Tasarım Anasanat Dalı, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul, 2003, s. 52-53.

⁸⁵ Sanayi Devrimi'ne ilişkin bkz.; Jennifer L. Goloboy-Peter C. Mancall (edt.), *Industrial Revolution: People and Perspectives*, ABC Clio, Inc., 2008; Teich, M.-Porter, R. (edt.), *The Industrial Revolution in National Context Europe and the USA*, Cambridge University Press, 1996.

19. yüzyıl sanatında dans teması hem halkın eğlence kültürünün hem de akademi ortamının yansıtıldığı eserlerde kendini gösterir. Akademide bale sınıfları, kuliste prova yapan dansçılar, tiyatro ve opera sahnelerinde bale gösterileri, gençlerin toplandığı açık hava mekanlarında ya da kabarelerin eğlence ortamı içinde dans, bu resimlerin bir parçası olarak ön plana çıkar.

Empresyonizmin gelişimine hiç şüphesiz ki ciddi katkısı olan Fransız ressam Pierre-Auguste Renoir, 1876'ya ait ünlü eseri "*Moulin de la Galette'te Dans*"ta, dönemin popüler açık hava dans mekanı Butte Montmartre'dan bir kesit sunar.⁸⁶ Kompozisyonun sol yarısında arka düzleme yerleştirilmiş çok sayıda dans eden çift vardır. 1882-1883 yılına ait "*Boulevard de Dans*"⁸⁷ isimli eserinde kadın ressam Suzanne Valadon'u genç bir adamla açık hava çay bahçesinde; 1883'te "*Kasabada Dans*"⁸⁸ adlı eserinde Aline Charigot ve Paul Auguste Llothe'u çift halinde ve muhtemelen bir kafenin terasında dans ederken resmetmiştir. "*Kentte Dans*"⁸⁹ isimli eserinde diğer iki eserden farklı olarak, çiftlerin kostümleri, dansın bir balo salonunda gerçekleştiği izlenimi uyandırır.

Empresyonizmin bir diğer temsilcisi Edgar Degas 1872'ye ait "*Opera Fuayesinde Dans*",⁹⁰ 1874'te yaptığı "*Dans Sınıfı*" (fig. 31),⁹¹ 1871-1874'e ait "*Bale Sınıfı*"⁹² gibi bir dizi eserinde sahnede dans eden ve sahne arkasında prova yapan balerinleri resmeder. Fransız sanatçı Édouard Manet 1862 yılına ait "*İspanyol Balesi*" eserinde dönemin modasını yansıtan kostümleri içinde bale yapan bir çifti resmeder.⁹³ 1879'da yaptığı "*İspanyol Dansçılar*" resminde, geleneksel İspanyol kıyafetleri içinde betimlenen çift bakışlarıyla birbirine odaklanmıştır.⁹⁴ Tüm bu resimler, üslupsal olarak, empresyonizmin rengi ön plana çıkaran anlayışının rastlantısal ve anlık ürünleriymiş izlenimi uyandırır.

Hiç şüphesiz ki 19. yüzyılın sonlarına damgasını vuran ve kabare afişleriyle tanınan Henri de Toulouse-Lautrec'tir. Köklü bir aileden gelmesine rağmen Paris'in kenar mahallelerindeki kabare ve pavyonların, özellikle 1889'da Clichy Bulvarı'nda açılan Moulin Rouge'un daimi müşterisi olan Toulouse-Lautrec eserlerine, içinde yaşadığı Paris'in tiyatral yaşamını, renklerini ve danslarını konu edinir. 1890'da yaptığı "*Moulin Rouge'da Dans*",⁹⁵ 1891'e ait afişi "*Moulin Rouge: La Goulue*", 1893'te hazırladığı afişi "*Jane Avril*" ve 1895'e ait bir başka afişi "*Matmazel Églantine'in Tiyatro Topluluğu*"nda dönemin kabarelerinin ünlü dansçılarından ya da dans eden kadınlardan kesitler sunar. 1895-1896 yıllarına ait "*Chilpéric'te Marcelle*

⁸⁶ "*Bal du moulin de la Galette*" bugün Musée d'Orsay'da yer alır. Ayrıca bkz.; Federico Zeri-Marco Dolcetta, *Renoir, Moulin de la Galette*, NDE Publishing, Ontario 2000; René Huyghe ve diğerleri, *Impressionism: A Centenary Exhibition*, Fransa 1975, s. 182-186.

⁸⁷ "*Danse à Bougival*" günümüzde Boston Museum of Fine Arts'ta bulunmaktadır. Ayrıca bkz.; Barbara Ehrlich White, *Renoir: His Life, Art, and Letters*, Abrams, 2010, s. 128.

⁸⁸ "*Danse à la campagne*" bugün Musée d'Orsay'da yer alır. Ayrıca bkz.; Claudia Einecke, Roger Benjamin, Guy Cogeval (ed.), *Renoir in the 20th Century*, Hatje Cantz 2010, s. 130; Huyghe ve diğerleri, *a.g.e.*, s. 195-200.

⁸⁹ Eser günümüzde Musée d'Orsay'da yer alır. Ayrıca bkz.; Huyghe ve diğerleri, *a.g.e.*, s. 195-200.

⁹⁰ "*Le foyer de la danse à l'Opéra de la rue Le Peletier*" bugün Musée d'Orsay'da yer alır. Ayrıca bkz.; Patrick Bade, *Degas*, Random House Value Publishing, New York 1991, s. 76; Huyghe ve diğerleri, *a.g.e.*, 1975, s. 104-105.

⁹¹ Eser günümüzde Metropolitan Museum of Art'ta yer alır. Ayrıca bkz.; Kathryn Calley Galitz, *The Metropolitan Museum of Art: Masterpiece Paintings*, New York, 2016, s. 442, no. 374, illüstrasyon s. 380 ve 442.

⁹² Eser bugün Musée d'Orsay'da yer alır.

⁹³ "*Le Ballet Espagnole*" günümüzde Washington'daki Philips Collection'da bulunmaktadır. Ayrıca bkz.; Gary Tinterow, *Origins of Impressionism*, The Metropolitan Museum of Art, New York, 1994, s. 395-396.

⁹⁴ Eser günümüzde özel koleksiyonda bulunmaktadır.

⁹⁵ "*La danse au Moulin Rouge*" günümüzde Philadelphia Museum of Art'ta bulunmaktadır. Ayrıca bkz.; Nathalia Brodskaya, *Henri de Toulouse-Lautrec*, Parkstone International, New York 2011.

Lender'in Bolerosu"⁹⁶ adlı eserinde komedyen ve dansçı Marcelle Lender'i dans ederken betimlemiştir (fig. 32). O dönemde Toulouse-Lautrec'in afişleri amacına uygun olarak Moulin Rouge'un giriş kapısının iki yanına yerleştirilerek sergilenir.

19. yüzyıl öncesinde olduğu gibi bu yüzyıl sonrasında da yerel festivaller, düğünler, şöenler ve benzeri eğlencelerdeki geleneksel danslar daima önemini korumuş; salon dansları saray ve aristokrat eğlencelerinin bir parçası olmaya devam etmiştir. 20. yüzyılın müzik türlerine getirdiği değişimlerle birlikte yeni dans türlerinin türetildiğini de vurgulamak gerek. Yüzyılın ilk yılında ilk okyanus aşırı radyo yayınının yapılmış olması, yerel popüler müzik anlayışlarının farklı coğrafyalarda yaşayan insanlar tarafından benimsenmesi yönünden, dikkate değer bir gelişme olarak kabul edilmelidir.

Sonuç

Dans, insan yaşamı içinde psikolojik, sosyal, kültürel, geleneksel, tarihsel ve sanatsal açıdan daima önemli bir olgu olarak yer almış; tarihöncesi dönemden günümüze değin tasvirlerle ve çeşitli sanat eserlerine konu olmuştur.

Genel bir ifadeyle; tasvirlerde ve sanat eserlerinde karşımıza çıkan dansları solo, eşli ve topluluk dansları olarak ayırmak mümkündür. Hayal ürünü mitolojik ya da dini kahramanlar, Tanrı, Tanrıça ya da melekler, köylüler, kentliler, saraylılar, askerler, köleler, işçiler, çiftçiler, dansçılar, balerinler, tiyatro oyuncularını dans temalı sahnelerin figürleri olmuşlardır. Solo dans betimlemelerinde genellikle kadın figürlerine yer verilmiş; eşli ve topluluk danslarında ise kadın ve erkekler bir arada ya da bazen ayrı ayrı betimlenmişlerdir. Savaş dansı tasvirlerinde ise erkeklerden oluşan figür grupları karşımıza çıkar.

Tematik olarak dans tasvirleri dini-mitolojik ve seküler kavramlarla ilintili olmak üzere ikiye ayrılabilir. Tasvirlerde savaş ve av öncesi hazırlık hareketlerini işaret eden danslar, aşk, fertilité ve erotizm ile ilişkili ritüelistik veya sosyal danslar, soylu-kentli ve kırsal-köylü dansları, saray dansları, ölüm ve cenaze törenleri ile ilgili danslar, evlilik, festival, tiyatro, oyun ve çeşitli eğlencelerde icra edilen danslar betimlenmiştir. Bazı tasvirlerde ise dansın belli bir alegoriyi ifade etmek üzere vurgulandığını belirtmek mümkündür.

İkonografik açıdan dansın tasvirlerde işlenişi sahnede yer alan kahramanlara ve konuya göre şekillenmiştir. Dansın biçimi, dansın türü, icracıların kompozisyondaki ifadeleri, duruşları, kıyafet ve kostümleri, dansın gerçekleştiği açık ya da kapalı mekanlar, sahne ya da dans pisti gibi unsurlar dönemin kültürüne, geleneklerine, inanışlarına ve şüphesiz ki sanat anlayışına göre belirlenmiştir. Dans temalı tasvirler, bazen dini, mitolojik ve edebi eserlerden alıntılanmış konuların görsel olarak anlatıldığı ya da kimi zaman dönemin siyasi yaklaşımı, eğlence anlayışı, yaşam tarzı veya geleneklerini yeren sembolik bir araca dönüşmüştür.

⁹⁶ "Marcelle Lender dansant le boléro dans Chilpéric" bugün Washington'daki National Gallery of Art'ta yer alır. Ayrıca bkz.; John Rewald, *The John Hay Whitney Collection*, National Gallery of Art, 1983, kat. no. 29.

Fig. 1.Mağara resmi, detay, yak. Paleolitik dönemden Erken Bronz Çağı'na kadar, Magura Mağarası, Rabisha Köyü-Bulgaristan (Arcá, A., "Magura Cave paintings, Bulgarian rock art", *TRACCE Online Rock Art Bulletin*, 33, 2014).

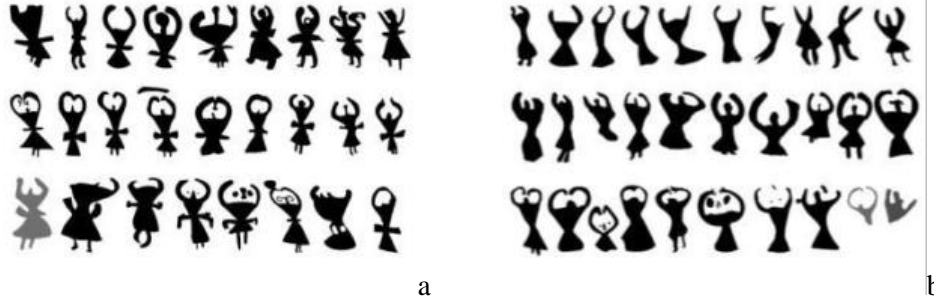

Fig. 2.Antropomorfik kadın (a) ve erkek (b) çizimleri, yak. Paleolitik-Erken Bronz Çağı, Magura Mağarası-Bulgaristan (Kirilov, K. L., *The complete catalog of all Magura cave paintings – creation, use and perspectives*, Bulgaristan, 2016, fig. 54-55).

Fig. 3."Dansçılar", mağara resmi, detay, Mezolitik Çağ, Bhimbetka kaya barınakları, Madhya Pradesh-Hindistan (Mathpal, Y., *Prehistoric Rock Paintings of Bhimbetka Central India*, Abhinav Publications, Hindistan 1984, fig. 36).

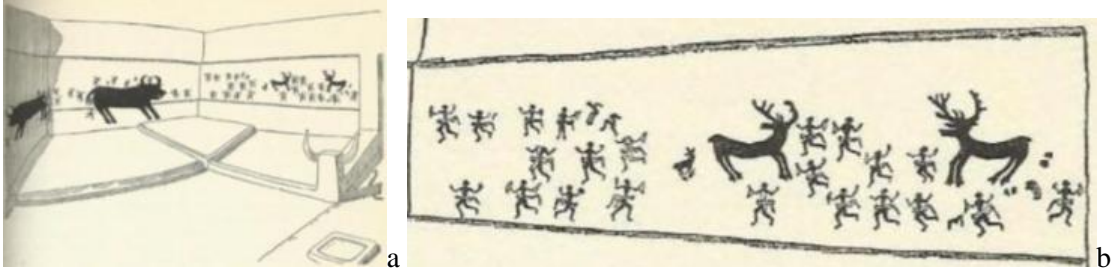

Fig. 4."Avcıların Dansı", duvar resmi (a) ve detay (b), Neolitik Çağ/yak. MÖ 5800'lü yıllar, Çatalhöyük *Kutsal Ev A.III.1*, Konya-Türkiye (Mellaart, J., *Çatal Hüyük A Neolithic Town in Anatolia*, McGraw-Hill, New York 1967, fig. 48).

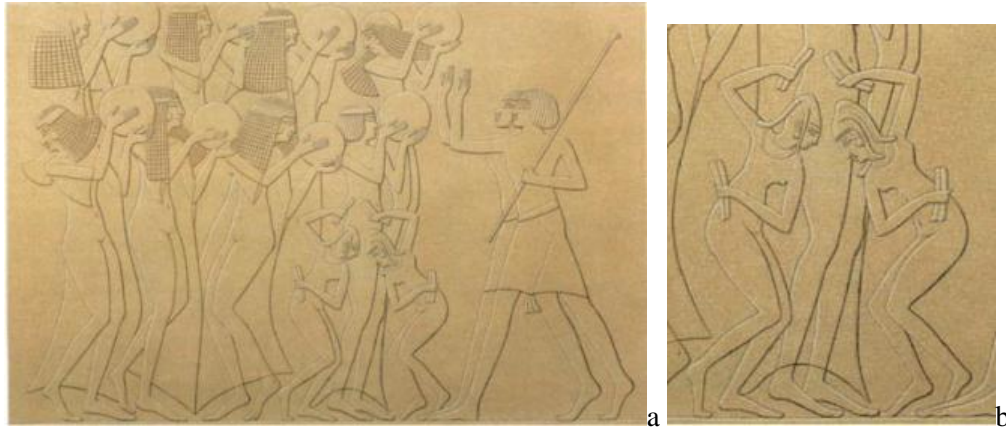

Fig. 5."Çalgı çalan ve dans eden kadınlar" (a), detay (b), taş üzerine kabartma tekniği, 19. Mısır Hanedanlığı Dönemi, Kahire Müzesi-Mısır (d'Avennes, E. P., *Atlas of Egyptian Art*, The American University of Cairo Press, Lübnan 2000, s. 109).

Fig. 6."Dans eden çift", *Bacchantes Tomba* mezar odası freskleri, Etrüsk/yak. MÖ 510-500, Monterozzi nekropolü, Tarquinia-İtalya (Steingraber, S., *Abundance of Life Etruscan Wall Painting*, Getty Publications, Los Angeles 2006, s. 53).

Fig. 7."Dansedenler", *Bacchantes Tomba* mezar odası freskleri, Etrüsk/yak. MÖ 510-500, Monterozzi nekropolü, Tarquinia-İtalya (Steingraber, S., *Abundance of Life Etruscan Wall Painting*, Getty Publications, Los Angeles 2006, s. 67).

Fig. 8."Maenad ile Silenos'un dansı", renklendirilmiş *terracotta*, Etrüsk-Grek/MÖ erken 5. yüzyıl, J. P. Getty Müzesi-A.B.D. (Harris, J. (edt.), *A Passion for Antiquities Ancient Art from the Collection of Barbara and Lawrence Fleischman*, J. P. Getty Museum-Cleveland Museum of Art, New York 1994, s. 196).

Fig. 9."Dans eden ve çalgı çalan kadınlar", *tempera* tekniğinde boyanmış polikrom vazo (a), detay (b), Grek/yak. MÖ 3. yüzyıl, Centuripae-Sicilya, Metropolitan Museum of Art-A.B.D., (von Bothmer, D., *Greek Vase Painting*, The Metropolitan Museum of Art, New York 1987, fig. 35).

Fig. 10."Maenad ya da thyniad'ın dansı" (a), "dans eden satyr" (b), *Villa dei Misteri* freskleri, Roma İmparatorluğu/MÖ 1. yüzyıl, Pompeii-İtalya (*Parco Archeologico di Pompeii* 2017©).

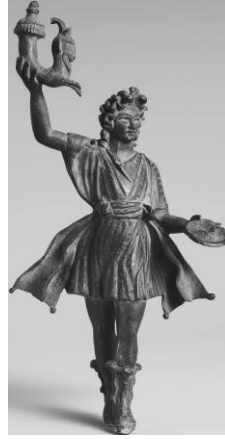

Fig. 11."Dans eden Lar", heykelcik, Roma İmparatorluk Dönemi/MS 1.-2. yüzyıl, Metropolitan Museum of Art-A.B.D. (Thompson, N. L., *Roman Art*, The Metropolitan Museum of Art, New York 2007, s. 96).

Fig. 12."Miriam'ın dansı", parşömen üzerine *tempera*, *Oktateukh*, el yazması, folyo 194verso, Bizans İmparatorluğu/12. yüzyıl, (*Biblioteca Apostolica Vaticana-Citta del Vaticano*, env. no.: Vat. gr. 746.pt.1©).

Fig. 13."Saul ve Davud'un Yeruslm'de karılanması" (a), detay (b), parmen üzerine *tempera*, *Septuaginta Mezmurlar Kitabı* nüshası, el yazması, folyo 5verso, Bizans İmparatorluğu/yak. 940-960, (*Bibliothèque Nationale de France-Fransa*, env. no.: Cod. gr. 139).

Fig. 14."Pantokrator İsa, Davud, anonim keiler, müzisyenler ve dansçılar" (a), detay (b), parmen üzerine *tempera*, *Septuaginta Mezmurlar Kitabı* nüshası, el yazması, folyo 5verso, Bizans İmparatorluğu/11. yüzyılın ikinci yarısı, (*Biblioteca Apostolica Vaticana-Citta del Vaticano*, env. no.: Barb. gr. 372).

Fig. 15.IX. Konstantinos *Monomakhos*'un tacı (a), detay (b-c), altın üzerine *cloisonn* emaye, Bizans İmparatorluğu/1042-1055, Magyar Nemzeti Mzeum-Macaristan, (Evans, H. C.-Wixom, W. D. (edt.), *The Glory Of Byzantium: Art And Culture Of The Middle Byzantine Era; AD 843-1261*, The Metropolitan Museum of Art, New York 1997, s. 211).

Fig. 16."Dansçı kadın" tasvirli sırli seramik kase, lüster tekniği, Fatımi Dönemi/11. yüzyıl, Freer Gallery of Art-A.B.D., (Hrbek, I. (edt.), *Africa from the Seventh to the Eleventh Century*, Berkeley 1992, s. 100).

Fig. 17."Kastanyetli dans eden kadın için kaval çalan genç", madalyon, emaye-champlevé tekniği, Fransız Krallığı/yak. 1240-1260, Limoges-Fransa, Metropolitan Museum of Art-A.B.D., (Boehm, B. D.-Taburet-Delahaye, E. (edt.), *Enamels of Limoges 1100-1350*, The Metropolitan Museum of Art, New York 1996, no. 124, s. 365).

Fig. 18."Şeytanların dans edenleri günaha sürüklemesi", Matfre Ermengaud-*Breviari d'Amor* nüshası, el yazması, folyo 204verso, Fransa/14. yüzyılın ilk çeyreği, (*British Library-Londra*, env. no.: Royal 19 CI©).

Fig. 19. "Effetti del Buon Governo in città e in campagna", Ambrogio Lorenzetti, *Palazzo Pubblico-Sala della Pace* freski, 1338-1340, Siena-İtalya, (Mascolo, M.M.-Caffio, A., "Al Servizio dei Nove: Ambrogio Lorenzetti 'pittore civico'", *Ambrogio Lorenzetti*, SilvanaEditoriale, Milano 2018, s. 398, fig. 5).

Fig. 20. "Bal des Ardents", *Jean Froissart Kronikleri*-cilt 4, parşömen üzerine *tempera*, el yazması, folyo 1recto, Hollanda/1470-1472, (*British Library-Londra*, env. no.: Harley 4380©).

Fig. 21. "Danse macabre", *Nürnberg Kronikleri*, kağıt üzerine ahşap baskı, el yazması, folyo 264recto, Kutsal Roma İmparatorluğu/1493, (*Cambridge University Library-İngiltere*, env. no.: Inc.0.A.7.2[888]©).

Fig. 22. "Pavane", *Roman de la rose*, parşömen üzerine tempera, el yazması, folyo 14verso, Nassau Kontu II. Engelbert dönemi/1490-1500, (*British Library-Londra*, env. no.: Harley 4425©).

Fig. 23. "Pavane", *Nürnberg Kronikleri*, kağıt üzerine ahşap baskı, el yazması, folyo 187verso, Heiliges Römisches Reich/1493, (*Cambridge University Library-İngiltere*, env. no.: Inc.0.A.7.2[888] ©).

Fig. 24. "Köylü Dansı", Pieter Brueghel, panel üzerine yağlıboya, Flaman Rönesansı/1568, Kunsthistorisches Museum-Viyana, (*National Gallery of Art, Painting in The Dutch Golden Age A Profile of The Seventeenth Century*, Washington D.C. 2007, s. 58).

Fig. 25."Balo", Genç Hieronymus Francken, panel üzerine yağlıboya, Flaman Baroğu/1607, Ermitaj Müzesi-Rusya, (*Ermitaj Müzesi-Rusya*).

Fig. 26."İtalyan Köylülerin Dansı", Peter Paul Rubens, ahşap üzerine yağlıboya, Flaman Barok/yak. 1636, Museo del Prado-Madrid, (Néret, G., *Peter Paul Rubens*, Taschen 2004, s. 79).

Fig. 27."Quadrille Dansında Kazalar: Dos à dos", George Cruikshank, 1817, (*Art Institute-Chicago*).

Fig. 28."Köçek ve müzisyenler", *Surname-i Vehbi*, el yazması, folyo 90a, Osmanlı dönemi, (Altın, Ü. O., *Nakkaş Osman ve Levni Minyatürlerinde Tasarım Anlayışının Dönemin Çalgıları ve Gösteri Sanatları Bağlamında İncelenmesi*, YTÜ-SBE Sanat ve Tasarım Anasanat Dalı, İstanbul 2003, s. 177-detay).

Fig. 29."Rakkase", nakkaş Levni, Osmanlı dönemi, (Özçimi, M. S., *Levni'den Ebruya*, Konya 2009, s. 35).

Fig. 30."Almeh'nin Dansı", Jean Léon Gérôme, 1836, Dayton Art Institute, (Jelodar, E. Z., "Black and White Memories: Re-inscription of Visual Orientalism in Embroideries", *3L: The Southeast Asian Journal of English Language Studies*, vol. 20 (3), fig. 1).

Fig. 31."Dans Sınıfı", Edgar Degas, 1874, Metropolitan Museum of Art, (*Metropolitan Museum of Art-New York*).

Fig. 32."Chilpéric'te Marcelle Lender'in Bolerosu", Henri de Toulouse-Lautrec, 1895-1896, Mr. and Mrs. J. H. Whitney Collection, (*National Gallery of Art-Washington D.C.*).

KAYNAKÇA

- Adkins, Lesley-Adkins, Roy A., *Handbook to Life in Ancient Rome*, New York 2004.
- Adshead-Lansdale, Janet, "The dance history literature: a reader's guide", *Dance History An Introduction*, Londra-New York 1994, s. 32-44.
- Altın, Ülkü O., *Nakkaş Osman ve Levni Minyatürlerinde Tasarım Anlayışının Dönemin Çalgıları ve Gösteri Sanatları Bağlamında İncelenmesi*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat ve Tasarım Anasanat Dalı, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul 2003.
- Arcá, Andrea, "Magura Cave paintings, Bulgarian rock art", *TRACCE Online Rock Art Bulletin*, 33, 2014.
- d'Avennes, Émile Prisse, *Atlas of Egyptian Art*, The American University of Cairo Press, Lübnan 2000, s. 109.
- Bade, Patrick, *Degas*, Random House Value Publishing, New York 1991.
- Bennet, John, *A Short History of the Minoans*, I. B. Tauris, New York 2015.
- Bingöl, Orhan, *Arkeolojik Mimaride Resim (İÖ 30.000-500)*, Ankara 2015, s. 31-32.
- Boehm, Barbara Drake-Taburet-Delahaye, Elisabeth (edt.), *Enamels of Limoges 1100-1350*, The Metropolitan Museum of Art, New York 1996, no. 124, s. 364-365.
- von Bothmer, Dietrich, *Greek Vase Painting*, The Metropolitan Museum of Art, New York 1987.
- Bridgeman, Jane, "Ambroggio Lorenzetti's dancing Maidens", *Apollo*, vol. CXXXIII, Nisan 1991, s. 245-250.
- Brodskaya, Nathalia, *Henri de Toulouse-Lautrec*, Parkstone International, New York 2011.
- Cameron, Averil, *The Byzantines*, Blackwell Publishing, USA 2006.
- Carli, Enzo, *I Lorenzetti Maestri del Colore*, Fratelli Fabbri, 1965.
- Casey, Edward S., *Remembering A Phenomenological Study*, Indiana University Press, 2000.
- Castleden, Rodney, *Minoans: Life in Bronze Age Crete*, Routledge, 1990.
- Chetwood, William Rufus, *A General History of the Stage*, Londra 1749.
- Chrimes, Kathleen Mary Tyrer, *Ancient Sparta Re-examination of the Evidence*, Manchester University Press, Büyük Britanya 1949.
- Davies, Norman de Garis, *The Tomb of Nakht at Thebes*, vol. 1, New York 1917.
- Džurova, Axinia, *La miniatura bizantina: I manoscritti miniati e la loro diffusione*, Jaca Book, Milano 2001.
- Ebreo da Pesaro, Guglielmo, *Trattato dell'Arte del Ballo*, Bologna 1873.
- Einecke, Claudia, Benjamin, Roger, Cogeval, Guy (edt.), *Renoir in the 20th Century*, Hatje Cantz, 2010.

- Evans, Helen C.-Wixom, William D. (edt.), *The Glory Of Byzantium: Art And Culture Of The Middle Byzantine Era; AD 843-1261*, The Metropolitan Museum of Art, New York 1997.
- Foerster, Wendelin, *Kristian von Troyes: Erec und Enide*, Halle A.S. Max Niemeyer, 1909, s. 57, dize 2047-2048.
- Franklin-Brown, Mary, "The Lyric Encyclopedia: Citation and Innovation in Matfre Ermengaud's Breviari D'amor", *Romance Notes*, vol. 51 (3), 2011, s. 389-396.
- Galitz, Kathryn Calley, *The Metropolitan Museum of Art: Masterpiece Paintings*, New York 2016.
- Gallini, Giovanni Andrea, *A Treatise on the Art of Dancing*, Londra 1772.
- Gascar, Pierre, *Charles VI Le Bal des Ardents*, Gallimard 1977.
- Gazda, Elaine K., *The Villa of the Mysteries in Pompeii: Ancient Ritual, Modern Muse*, Kelsey Museum of Archaeology and the University of Michigan Museum of Art, 2000.
- Goloboy, Jennifer L.-Mancall, Peter C. (edt.), *Industrial Revolution: People and Perspectives*, ABC Clio, Inc., 2008.
- Habinek, Thomas N. *The World of Roman Song: from Ritualized Speech to Social Order*, John Hopkins University Press, Baltimore 2005.
- Harris, John (edt.), *A Passion for Antiquities Ancient Art from the Collection of Barbara and Lawrence Fleischman*, J. P. Getty Museum-Cleveland Museum of Art, New York 1994.
- Highfill, Philip H. ve diğerleri, "Guidi, Antonia, later Sga Vincenzo Galeotti", *A Biographical Dictionary of Actors, Actresses, Musicians, Dancers, Managers, and Other Stage Personnel in London, 1660-1800*, vol. 6, Southern Illinois University Press, Carbondale 1978, s. 446.
- Hood, Sinclair, *The Minoans: the story of Bronze Age Crete*, New York 1971.
- Hourihane, Colum P. (edt.), "Andrea da Firenze", *The Grove Encyclopedia of Medieval Art and Architecture*, vol. 1, Oxford University Press 2012, s. 66-68.
- Hrbek, Ivan (edt.), *Africa from the Seventh to the Eleventh Century*, Berkeley 1992.
- Huyghe, René ve diğerleri, *Impressionism: A Centenary Exhibition*, Fransa 1975.
- Jelodar, Esmail Zeiny, "Black and White Memories: Re-inscription of Visual Orientalism in Embroideries", *3L: The Southeast Asian Journal of English Language Studies*, vol. 20 (3), s. 63-78.
- Joshel, Sandra R.-Petersen, Lauren H., *The Material Life of Roman Slaves*, Cambridge University Press, 2014.
- Kassing, Gayle, *History of Dance: an interactive arts approach*, Human Kinetics, USA 2007.
- Kay, Sarah, "Grafting the Knowledge Community: The Purposes of Verse in the Breviari d'amor of Matfre Ermengaud", *Neophilologus*, vol. 91, 2007, s. 361-73.
- Kitab-ı Mukaddes*, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 2000.

- Kaya Zenbilci, İlkgül, "Paris Psalterionu (Cod. Gr. 139, Paris-Ulusal Kütüphane) ve Makedonyan Rönesansı". *Sanat ve Estetikte Asal Değerler: Mekan Zaman, (VI. Uluslararası Genç Sanat Tarihçiler Sempozyumu (27-29 Kasım 2012) Bildirileri*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Ankara 2015, s. 209-225.
- Kaya Zenbilci, İlkgül, *Orta Bizans Dönemi Konstantinopolis Manastır Atölyeleri ve Resimli El Yazmaları Üretimi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2017.
- Kirilov, Kiril Lyubchov, *The complete catalog of all Magura cave paintings – creation, use and perspectives*, Bulgaristan 2016.
- Lacy, Norris J.-Grimbert, Joan T. (edt.), *A Companion to Chrétien de Troyes*, D. S. Brewer, Cambridge 2005.
- Lane, Arthur, *Early Islamic Pottery*, Londra 1947.
- Lawler, Lillian Brady, "The Geranos Dance-A New Interpretation", *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, vol. 77, 1946, s. 112-130.
- Leeming, David, *The Oxford Companion to World Mythology*, Oxford University Press 2005.
- Lexová, Irena, *Ancient Egyptian Dances*, Dover Publications, Mineola-New York 2000.
- Lieber, Francis, (edt.) "Waltz", *Encyclopaedia Americana: A Popular Dictionary of Arts, Sciences, Literature, History, Politics and Biography*, vol. XIII, Boston 1851, s. 62.
- Little, Meredith Ellis, "Minuet", *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, Londra 2001, 16: 740-746.
- Mascolo, Marco M.-Caffio, Alessandra, "Al Servizio dei Nove: Ambrogio Lorenzetti 'pittore civico'", *Ambrogio Lorenzetti*, SilvanaEditoriale, Milano 2018.
- Mathpal, Yashodhar, *Prehistoric Rock Paintings of Bhimbetka Central India*, Abhinav Publications, Hindistan 1984.
- Mellaart, James, *Çatal Hüyük A Neolithic Town in Anatolia*, McGraw-Hill, New York 1967.
- Mitova, Milena M. ve diğerleri, "Diversity and biocide susceptibility of fungal assemblages dwelling in the Art Gallery of Magura Cave, Bulgaria". *International Journal of Speleology*, 46 (1), 67-80.
- Mullally, Robert, *The Carole: A Study of a Medieval Dance*, Routledge, Londra-New York 2011.
- National Gallery of Art, *Painting in The Dutch Golden Age A Profile of The Seventeenth Century*, Washington D.C. 2007.
- Néret, Gilles, *Peter Paul Rubens*, Taschen 2004.
- Özçimi, M. Sadreddin, *Levni'den Ebruya*, Konya 2009.
- Patten, Robert L., *George Cruikshanks's Life, Times, and Art*, vol. 1: 1792-1835, Rutgers University Press, New Brunswick-New Jersey 1992.

- Pignani, Adriana, *Matteo di Efeso: l'ekphrasis per la Festa di Pasqua*, Napoli 1981.
- Pignani, Adriana, *Matteo di Efeso. Racconto di una festa popolare*, Napoli 1984.
- Playford, John, *The English Dancing Master*, Londra 1651.
- Popov, Vasil, "A Pleistocene Record of *Apodemus agrarius* (Pallas, 1771) (Mammalia: Rodentia) in the Magura Cave, Bulgaria", *Acta Zoologica Bulgarica*, 69/1, 2017, s. 121-124.
- Pruiksma, Rose A., "Generational Conflict and the Foundation of the *Académie Royale de Danse: A Reexamination*", *Dance Chronicle*, vol. 26, 2003, s. 169-187.
- Rachmuhl, Françoise (çev.), *Chrétien de Troyes Lancelot, le Chevalier de la Charrette*, Flammarion Jeunesse 2014, dize 1656-1659.
- Ralph, Richard, *The Life and Works of John Weaver: An Account of His Life, Writings and Theatrical Productions, with an Annotated Reprint of His Complete Publications*, Princeton Book Company 1985.
- Rewald, John, *The John Hay Whitney Collection*, National Gallery of Art, 1983, kat. no. 29.
- Richardson, Todd M., *Pieter Brueghel the Elder Art Discourse in the Sixteenth-Century Netherlands*, Routledge, Londra-New York 2011.
- Ricketts, Peter T. (edt.), *Le Breviari d'Amor de Matfre Ermengaud*, tome 5, Leiden-E. J. Brill 1976.
- Silver, Larry, *Peasant Scenes and Landscapes The Rise of Pictorial Genres in the Antwerp Art Market*, University of Pennsylvania Press 2006.
- Skinner, Quentin, "Ambrogio Lorenzetti: The artist as political philosopher", *Proceedings of the British Academy*, vol. 72, Oxford University Press 1986, s. 1-56.
- Steingraber, Stephan, *Abundance of Life Etruscan Wall Painting*, Getty Publications, Los Angeles 2006.
- Teich, Mikulas-Porter, Roy (edt.), *The Industrial Revolution in National Context Europe and the USA*, Cambridge University Press 1996.
- Tinterow, Gary, *Origins of Impressionism*, The Metropolitan Museum of Art, New York 1994.
- Thompson, Nancy Lorraine, *Roman Art*, The Metropolitan Museum of Art, 2007.
- Trzebska-Cwalina, Agnieszka (edt.), *DK Eyewitness Bulgaria*, Malezya 2017, s. 184.
- Wallace, David, *Giovanni Boccaccio Decameron*, Cambridge University Press 1991.
- Weaver, John, *An Essay Towards an History of Dancing*, Londra 1712.
- Wheelock, Arthur K. Jr., *Gerard ter Borch*, National Gallery of Art, Yale University Press 2004.
- White, Barbara Ehrlich, *Renoir: His Life, Art, and Letters*, Abrams, New York 2010.
- Wilkinson, John Gardner, *Manners and Customs of the Ancient Egyptians*, vol. II, Londra 1847.

Wilkinson, Richard H., *The Complete Gods and Goddesses of Ancient Egypt*, New York 2003.

Wilson, Nigel (edt.), "Dance", *Encyclopedia of Ancient Greece*, Routledge, Londra-New York 2006, s. 201-202.

Zeri, Federio-Dolcetta, Marco, *Renoir, Moulin de la Galette*, NDE Publishing, Ontario 2000.